

УДК 1+81-908 [477]

DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-2\(29\)-20-25](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-2(29)-20-25)

Гальченко Максим,

м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0002-8151-530X>

АНТРОПОЛОГІЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ЯК ПРОЛОГ МАЙБУТНЬОГО ОБРАЗУ ЛЮДИНИ

Анотація.

У статті розглянуто антропологічну проблематику філософії Г. Сковороди. Виявлено, що сквородинівське вчення про людину створене в дусі біблійної антропології і підкреслює неповторну особистість людини в її осягненій розумом глибині. Зазначено, що український мислитель, розробляючи проблеми присутності Бога в людині, говорить про подвійне народження: одне від плоті, а друге – від Духа. Зразком і образом істинної людини бачиться Ісус Христос, який відкриває шлях до формування та виховання духовності. Показано, що антропологія Григорія Сковороди займає центральне місце у його кордоцентризмі (філософії серця). У її контексті формується національна ідентичність українського народу.

Ключові слова: антропологія; внутрішня і зовнішня людина; філософія; самопізнання; духовність.

Самобутність України завжди визначала її духовно-культурна та інтелектуальна сфера. Вона сприяла гуманізації суспільства, самореалізації особистості, ствердженню демократичних основ державотворення, створенню системи цінностей. Одне з перших місць у розвитку цієї сфери належить історії вітчизняної філософії, людиноцентричні імпульси якої втілились у величч постаті Г. Сковороди. Його непримиральне значення як філософа і громадянина полягає в тому, що він розвивав й утверджував усім своїм життям основні засади формування духовності українського народу як самобутнього соціокультурного суб'єкта. Вони не лише пройшли випробування часом, а й з огляду на сучасний стан національного опору російському агресору набувають особливої актуальності та нового звучання. До них насамперед належить, поряд із такими принципами його філософії, як принцип самопізнання, принцип «сродної праці», принцип «нерівної рівності», філософія «серця» та антропологія – вчення про «внутрішню та зовнішню» людину.

Духовність – це завжди ціннісне самобудівництво особистості чи то як неповторності індивіда, чи як індивідуальної неповторності нації, що здійснюється шляхом самопізнання. Тому пізнати себе означає, згідно з Г. Сковородою, *бути* духовною особистістю в усій повноті її культурного буття, що поєднує собою, з одного боку, безмір об'єктивно-можливого Макрокосмосу, а з іншого – бездонність суб'єктивно-належного Біблії в особистісно значимий Мікрокосмос. У такому вимірі нескінченності буття людина постає Боголюдиною: «Я – путь, істина і життя» [1, с. 10–11], – як говорив Ісус Христос.

Бачення Сковородою людини Боголюдиною застерігає від зведення особистості до суб'єкта практики, який у своєму житті керується виключно практичною доцільністю. Такий суб'єкт, на його переконання, не є «істинною людиною», яку, подібно давньогрецькому філософу Діогену, він шукав. Насправді вона – жертва обставин, раб матеріального «світу речей», в'їдливого названого філософом «напомаженою мавпою». Саме від цього світу тікав Сковорода, саме цей світ він мав на увазі, коли говорив, що світ ловив його, але не спіймав. Мандрування було формою його протесту проти поневолення людини, способом утвердження себе геокультурним суб'єктом, а не відмовою від боротьби зі злом [1, с. 11]. Про це промовисто йдеться в одному з листів до М. Ковалинського. «Ні про що не турбуватись, ні за що не переживати – значить не жити, а бути мертвим, адже турбота – рух душі, а життя – це рух» [2, с. 1179].

Філософію Сковорода тлумачить як любов до мудрості, любомудріє, покликане формувати людей, а не просто їх інформувати. Для нього важливим є не саме *пізнання* об'єктивного світу, а *пізнання* крізь призму сенсу життя, пізнання, що реалізує себе через самопізнання. Зокрема

Г. Сковорода вважав, що треба насамперед встановити міру самого себе, а тоді вже міряти, тобто перш ніж пуститися в дорогу – пізнати себе. Це є внутрішня людина, яку мислитель називає істинною: «Коли хочеш знати, то відай, що ми так бачимо людей, гейби хтось показував тобі одну лише ногу чи п'яту, сховавши голову і все тіло. А без голови взнати людину годі. Ти ж бо сам себе бачиш, але не розумієш і не тямиш себе. А не розуміти себе самого – це те ж таки, слово в слово, що згубити себе. Коли в твоїй хаті заховано скарб, а ти про те не знаєш, це все одно, слово в слово, що його нема. Отже, пізнати самого себе, і відшукати себе самого, і знайти людину – одне і те ж. Але ти себе не знаєш і не маєш у собі людини, у якої є очі й ніздрі, слух та інші відчуття; як же тоді можеш зрозуміти й знати свого друга, коли сам себе не розумієш і не маєш?» [3, с. 159].

Зовнішня наша подоба, власне тіло, є лише оболонкою людини: «Усе наше зовнішнє тіло саме по собі ніяк не діє і є ніщо. Воно все підпорядковане нашим думкам. Думка, володарка його, перебуває у безперервній хвилюванні день і ніч. Це вона розмислює, радить, робить визначення, приневолює. А зовнішня наша плоть, як загнuzдана худоба чи хвіст, мимоволі йде за нею вслід. Отже, думка – головна і середня наша точка. Звідси вона зчає і серцем зветься. Відтак не зовнішня наша плоть, а наша думка – головна наша людина. У ній ми перебуваємо. А вона є нами». Більше того, зовнішній чоловік – це лише «тінь, тьма і тлінь», а внутрішня – сутність» [3, с. 157, 159]. Відповідно «невидимість у живих істотах первенствує», а це і є Духом. Причому невидимість первенствує і в інших живих істотах, навіть у деревах і траві, тобто в усьому, де є життя. Утримує ж усе це Бог: «Чи не Бог усе втримує? Чи не сам він голова і все в усьому? Чи не він істиною в пустоті, істинною і головною основою в нікчемному поросі нашому?» [3, с. 161]. Буття поза Богом, таким чином, не буває.

«Чи не він є всьому буттям? Він у дереві є істинним деревом, у траві травою, у музиці музикою, в домі домом, у тілі нашому порошному новим є тілом і точністю чи головою його. Він усім є в усьому, тому що істина є Господня. Господь же, Дух і Бог – це одне і те ж. Він усе дивне в усьому і нове в усьому робить сам собою, і істина його в усьому навіки пробуває; все ж інше, вся крайня зовнішність не що інше, тільки тінь його, і п'ята його, і підніжжя його, і його ветха риза... Але мудрого очі його – в голові, очі ж безумних – на кінцях землі» [3, с. 162].

Саме тому внутрішня людина і є присутністю Бога в оболоні земного, тлінного тіла. Її треба пізнати і відкрити в собі: «Оця людина складає все! Вона-бо утверджує твої плотські руки та ноги. Вона голова й сила очей твоїх і вух. А коли їй вірити можеш, «не потемнять очі твої і не зітліють уста твої навіки-віків» [3, с. 163]. Саме до цього божественного начала й потрібно наближатися. «Але коли не наблизися і не співпрямуюся із тим, хто є твоєю головою, то залишишся мертвою тінню і трупом. Коли є тіло над тілом, є й голова над головою й вище старого *нове серце*» [3, с. 164]. Отже, не в посудині суть, а в тому, що ту посудину наповнює. Тіло в людини є тлінне («скотське») і духовне, а пізнання себе – це збагнення Бога, адже «істинна людина та Бог є те саме», а «Господь і Дух плоті та кісток не має» [3, с. 168].

Внутрішня людина уподібнюється до душі. «Душа – це справжнє ество і суцця справедливості і сама есенція (як кажуть), і зерно наше, і сила, в якій тільки і є життя та існування наше, а без неї ми є мертва тінь». Людина зветься «маленький світик». Отже, «є тіло земляне, а є *духовне*, сокровенне, таємне, вічне» [3, с. 171]. А хто старе серце відкинув, той стає новою людиною. Ця людина вічна й уподібнюється до зерна, у якому заховано код рослини для її нового проросту (відродження) і для творення нового зерна, так само й зовнішньої оболонки: стебла, остюків, коріння. Ця зовнішність пропадає і гниє, а код рослини, сама її ідея залишається безсмертною. Так само буває і з внутрішньою людиною, яку кожен має в собі пізнати. Навіть солома гниє своїм зовнішнім тілом, але, з іншого боку, вона, як із зерна вийшла, так знову в зерно ховається, яка, хоча зовнішньою шкіркою зігніє, але сила його вічна [6, с. 388].

До цього тісно дотична ідея самопізнання, що вбачається як «шлях до невидимого, до нашого світу, не за моря і ліси, не вище хмар, не в інші міста та віки – один світ є навіки, але приходимо в самий центр серця нашого й душі нашої, минувши всі тлінні й потоппні думки з усією крайньою зовнішністю плоті нашої, залишивши всю бурю й морок під ногами його, підіймаєшся

через згадану драбину на високий схід і вихід до життя, до голови нашої, до істинної людини. Це і є справжня *людина*, рівна істотою та силою предвічному своєму батькові, одна в всіх нас і в кожному ціла. Цю людину, яку хто зрозумів, той і єдиною з нею став. А той, що пристав до болота, сам є землею і в землю повертається... Той же, хто пізнав нетлінну та істинну людину, не вмирає і смерть над ним не володіє. Позбувшись земної плоті, він одержує нову плоть, змінюється, приймаючи замість земних рук нетлінні, замість скотських частин істинні» [3, с. 186–187].

Фактично Г. Сковорода переробляє платонівське вчення в дусі біблійної антропології. Це справжній синтез між конкретним індивідуалізмом Біблії, у якій особистість людини займає первинне місце, з дещо відстороненим індивідуалізмом Платона. «Метафізичні властивості Платонові ідеї – вічність, божественність, непроминальність, красу і благість – Сковорода переносить на неповторну *особистість* людини, взятую в її осягненій розумом глибині, що стає для нього насамперед *внутрішнім* фактом духовного життя. Причому сутність людини перебуває не зовні, як у Платона, а всередині, в нутрі. Як бачимо, усе вчення про внутрішню людину в Сковороди є органічний синтез Платона з Біблією. Сковороду можна назвати християнським платоніком, що з'єднується з тією великою платонівською традицією в християнстві, яка скріплена багатьма видатними вчителями церкви і християнськими мислителями» [6, с. 389].

Ще одну особливість відзначає Г. Сковорода в новій внутрішній людині: «Нова людина має і язык новий», тобто: «думка рухає языка, і вона ото й говорить ним, але не болото... Це так, як молоток годинника на башті б'є: виходить із годинникової машини побуджувальна сила, якою приводиться в рух нечутливий молоток (...) І старий чи новий язык – обидва заховалися в безодні сердець своїх. «Зміркуй, – каже, – дороги свої». І знову ж таки і язык може бути зовнішній, з якого «у всі твоєї тлінності члени виходить побуджувальна сила із сердечної такої машини» і «зовнішнє болото про них тільки свідчить». І далі: «А як цей злий вождь та голова зміїна приводять увесь сердечний скарб у сум'яття, так навпаки, веселий Божий мир приносять усьому сердцю добровісний язык, усій безодні нашій радість і світло» [3, с. 193–194].

Така розробка ідеї внутрішньої людини в першому філософському трактаті Г. Сковороди «Наркіс». Очевидно, це був результат довготривалого думання, адже елементи цього вчення фіксуємо і в його поезії. Так, у Пісні п'ятій «Саду божественних пісень» поет вістить про «небесний секрет» і що людині належить «їсти з-під Христа сіно, доки в мужа досконало не зростем», тоді б лиш мали «Бога справжнього пізнати» [3, с. 53].

До проблеми присутності Бога в людині, а також зовнішньої та внутрішньої повертається Г. Сковорода в «Жоні Лотовій». Тут говориться про подвійне народження: одне від плоті, а друге народження від Духа – «нове і інородне». Відтак народжується людина душевна, разом і духовна «не всім знайома». Саме це надає їй можливість, «щоб із твоєї купи гною блиснув алмаз (...), щоб болото й грязь твого трупа проростили стебла трави, які випускають насіння за родом божественним». Оце і означає «народитися вдруге, тобто з Вишнього, і знайти в собі те, що ніколи не починало бути, а ти лиш глухо про те чув без всякого смаку і на серце воно тобі не спадало». За такого другого народження людина здатна зрозуміти саму себе, а це все одно, що у своїй світлиці розкопати золото. «Тоді серце стає доброю нивою, падає і приймається вічності зерном» і наповнюється зерном оцим: «Я хліб живильний». І тут Сковорода творить вельми вишуканий бароковий образ: оце друге народження «з Вишнього» свідчить, що такі люди «народжені чистою Дівою, яка зачала й умастила того, хто лиш один і один святий» [4, с. 45–46]. Тобто нова духовна людина народжується від Бога через Богородицю уподібнено до народження Ісуса Христа, який також був і землею людиною, і Богом водночас. Пізніше видатний німецький філософ Г. В. Ф. Гегель висловить своє кредо, яке фактично повторює міркування українського філософа: людина народжується двічі – перший раз фізично, а другий – духовно. Друге народження і є справжнім.

Коли ж буває це друге народження? Так, Г. Сковорода дає чітку і простору на те відповідь: «Створення людини – це друге народження. Воно буває не тоді, коли содомська людина з плоті й крові і начебто із болота й грязі горщик здіймається, зліплюється, утворюється, виробляється, стоїть, ходить, сидить, махає: очі, вуха, ніздрі має, рухається й пишається, наче мавпа, жартує й багато

говорить, як римська Цитерія; відчуває, як кумир; мудрує, як ідол; намагає, як підземний кріт; обмагає, як безокий; гордиться, як безумний; міняється, як місяць; непокоїться, як сатана; павучиться, як павутиння; голодний, як пес; жадібний, як водяна хвороба; лукавий, як змії; ласкавий, як крокодил; постійний, як море; вірний, як вітер; надійний, як лід; розсипчастий, як порошок; зникає, як сон... Оця людина всяка фальшива: тінь, пійма, пара, тлінь, сон. Коли ж буває пряме створення людини? Тоді, коли друге народження. Не дивуюся з цієї слави й цього слова: «Вам належить народитися з Вишнього». Тлінний кумир обмежений, закритий тіснотою. Духовна ж людина вільна. У висоту, в глибину, в ширину літає без меж. Не заважають їй ні гори, ні ріки, ні моря, ні пустелі. Провидить віддалене, прозирає приховане, заглядає в минуле, проникає в майбутнє, ходить по поверхні океану, входить зачиненими дверима. Очі її голубині, орлині крила, прудкість оленя, лєвова відвага, вірність горлиці, вдячність лелеки, незлобність ягнати, швидкість сокола, журавлина бадьорість. Тіло її – діамант, смарагд, сапфір, яшма, фарсис, кришталь і рубін. Над головою літає седмиця Божих птахів: дух смаку, дух віри, дух надії, дух милосердя, дух поради, дух прозріння, дух чистосердя. Голос її – голос грому. Несподіваний, як блискавка і як шумний буремний дух. «Де хоче, дихає» [4, с. 46]. Зрештою, це і означає, що сходить на людину Святий Дух.

Ця внутрішня людина Богом створена, є невідчутна. Дух Духа творить і помічає невидиме. «Окрім відчуваного і при глухому боввані, який бовваніє на людських очах, зводить голубине око на щось». Тим-то це «гірський орел перероджує нас, створюючи з плоті духів своїх, із не-сущих – сущих, із скотини і звірів – людей, зародившись у боввані нашому, як у горісі и колосі зерно, в ягоді виноградній мед солодкого соку». Відтак ця друга людина приходить не з боку і не з плотських вив'язується сітей, «а у нашій же плоті, наче світлоносна іскра в кременці втаю-ючись, в кінці свого часу, як лілія із ниви і як у безводній пустелі джерело з'являється» [4, с. 48].

Зразком і образом істинної людини бачиться Ісус Христос. Тому ж, хто дивиться на «плотську завісу», не бути людиною. І вона «не перетвориться із земного в небесного», доки не побачить Христа. Той і пізнає, що таке *істинна людина*, а коли «плоть і кров триматимуть його серце, не продере своїх очей», тобто не прозріє. «Істиною не була плоть ніколи. Плоть і фальш – одне і те ж. А хто любить цього ідола, і сам такий. А коли плоть є фальш і пустота, тоді вона не є людина» [4 с. 171].

Про внутрішню людину говорить Г. Сковорода у листі до М. Ковалинського писав: «Тому, що з усіх втрат втрата часу найтяжча, навіть одна мить цих ангельських днів така цінна, що перевищує все, що ми маємо, навіть себе самого настільки, наскільки час перевищує все, чим ми володіємо. Бо наша внутрішня людина тепер не обтяжена плоттю, ніби, звільнившись від пут або знайшовши нові крила, підіймається високо, наче орел, ширяє, носить і літає в безмежних небесних просторах, як по рівнині безкраїх полів, прагнучи досягти божественної краси, проникнути туди, де ангели безперервно дивляться на лик отця, радіючи людській долі. О приємні, як нектар, нинішні дні, яких цінність більша за всі речі й інші дні! О прикрі й важкі перші дні посту, куди ви нас ведете? Так всяка чеснота та всяке благо спочатку уявляються гіркими, а під кінець стають солодшими. О мій найдорожчий Михайле! Стережися ці дні витратити на пuste» [4, с. 261].

Звертає на себе увагу, що орел як образ внутрішньої людини шукає не премудрості, а прагне досягти «божественної краси». А це означає, що йдеться тут про досягнення не філософічне, а естетичне, у сфері мистецтва. Проте, як і скрізь, мислитель підкреслює, що «духовне піднесення внутрішньої людини не може бути без чеснот, хоч вони спочатку уявляються гіркими, а під кінець стають солодкими» [6, с. 393].

Міркуючи про чесноти як компонент виховання внутрішньої людини, Г. Сковорода зазначає: «Існує два види чеснот: один вид охоплює те, що називається чеснотами в повному розумінні, до яких, як до мети, прагнуть усі інші чесноти. Ці останні і становлять другий вид. Але досконалі, або мужі – *viri*, звідси чеснота отримує свою назву – *virtus*, займають уже сам палац, або твердиню чесноти, де немає ніякої міри, оскільки немає і насичення; виходить, що один має перевагу перед іншими, бо в палаці існують ступені підйому, і чим більшу хтось має перевагу над іншим, тим більше користі приносить він людському роду й стає подібнішим до Бога, ласка якого не має меж, не знає ні міри, ні числа». І далі: «Чесноти в повному розумінні – це ті,

господарем яких є сам суцций, або Бог. Такі: віра, надія і найвеличніша з усіх і безкінечна любов. Бо сам Бог називається любов'ю. Усі вони без кінця творять. Властивість віри – помічати або розуміти, а чим більше хто помічає, тим більше плекає надії, а чим більше плекає надії, тим полум'яніше любить, з радістю творить добро, безмежно і безмірно, наскільки це можливо» [4, с. 266–267]. Внутрішня людина, сполучаючись із Божою присутністю в людині, обов'язково має ставати добротворною, а не з пихою дивитися на світ, адже сам Бог – добротворець.

Присутність Бога в людині водночас творить ідею внутрішньої та зовнішньої людини. Зовнішня людина нічим од звіра чи навіть рослини не відрізняється, бо це також живі істоти: народжуються, живуть і залишають свій плід, у них однаково присутній Бог, його нема лише в мертвому. Але людина від звіра й трави відрізняється тим, що вона здатна усвідомити присутність у собі Бога, а це значить народитися вдруге новою, чи справжньою, людиною. Цим вона й вивищується над несвідомим світом, а отже, має благодать, прокинувшись, рушити в собі до тієї Божої частки, маючи в приклад Ісуса Христа, який зветься істинною людиною і є поєднанням земного і горнього, небесного. Отож друге народження відбувається через пізнання себе, а це приводить до розуміння потреби внутрішнього вдосконалення, а відтак, до з'єднання з присутнім у собі Богом – саме така людина протиставляється темному світові, який не знає в собі *морального закону*, не пізнає його, тим уподібнюючись до сліпця, який стоїть перед намальованою картиною – вона для нього не існує, хоча кожен зрячий (просвітлений) бачить її і сприймає її зміст і красу. Такий темний світ живе за тваринними законами черевної філософії, але просвічені вчителі, що пройшли шлях самовдосконалення і самосвідомості, дають напитися зі свого джерела чи криниці води, що й має цих темних зробити зрячими. Загалом така ідея цілком просвітницька [6, с. 395].

Зрештою, сам Сковорода все своє свідоме життя таким просвітником і вчителем був. Кожна людина може стати творцем власного щастя, оскільки воно полягає в самопізнанні й наближенні до Бога, вміщеного в кожній живій істоті. Загалом це поняття індивідуальне, через те Г. Сковорода не створював систем для колективного задоволення, а бачив це на індивідуальному рівні у контексті морального самовдосконалення кожної людини. Усі разом просвітлені люди можуть складатися духовно в Горню Республіку, отже, творити щастя й колективне. Горня Республіка – це республіка Духу, Нового Єрусалима.

Ідея ідеального суспільства морально досконалих людей, що праведно живуть у вірі в Бога, була досить популярною у творах українських мислителів XVII століття. Розробка її Г. Сковородою засвідчує приналежність його до національної духовної традиції. «В Горней Республице все новое: новые Люди, новая тварь, новое твореніе. Не так, как у нас под солнцем, все ветошь ветошей и суета суетствій» [2, с. 790]. Новизна Горньої Республіки полягає в тому, що твориться вона спільнотою духовно об'єднаних культурних суб'єктів на основі їхнього самопізнання та самовиховання в Бозі, тобто через народження з Вишнього. На цьому ґрунтується головна ідея вчення Сковороди, вигранена в чітку формулу: «СОТВОРЕНІЕ ЧЕЛОВЕКА есть то второе рожденіе» [2, с. 790]. Хоча і утопічний за своєю суттю, але образ Горньої Республіки будить уяву, спонукає до роздумів і дій своєю ідеєю духовного самовдосконалення через матеріальне обмеження.

Дослідник творчості Сковороди Дмитро Чижевський так охарактеризував роль і місце мислителя в українській культурі: «Сковорода є останній представник українського духового бароко, з іншого боку, він – український “передромантик”: але бароко та романтика – саме ті періоди духової історії, що наклали на український дух найсильніший відбиток. Отож Сковорода стоїть у центрі української духової історії...» [5, с. 347].

Таким чином, філософська позиція Г. Сковороди є виявом української культурно-інтелектуальної парадигми, що засвоїла антропологічні домінанти європейської філософії, її персоналістичний дух. Людина не просто розумна істота, а дуже складне створіння, що належить до двох різних світів, несе в собі можливість їх розуміння, і підлягає впливам із різних сфер. Духовне життя людини залежить, з одного боку, від тілесної сфери, а з іншого – здатне підносити до Божественного. Антропологія Г. Сковороди є найхарактернішою складовою його філософії: у ній розкривається вчення про «внутрішню» та «зовнішню» людину, створюється її образ як візир для майбутнього життя.

Використані літературні джерела

1. Гаврилюк Ю. М. Ідея боголюдини як геокультурного суб'єкта у філософії Г. Сковороди / Ю. М. Гаврилюк // Вертоградар української духовності. – Харків : Майдан, 2013. – С. 10–14.
2. Сковорода Г. Повна академічна збірка творів / Г. Сковорода. – Харків : Майдан, 2010. – 1400 с.
3. Сковорода Г. Твори в 2-х т. / Г. Сковорода. – Т. 1. – Київ : АТ «Обереги», 1994. – 528 с.
4. Сковорода Г. Твори в 2-х т. / Г. Сковорода. – Т. 2. – Київ : АТ «Обереги», 1994. – 480 с.
5. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський // Філософські твори у 4-х тт. – Т. 1. – Київ : Смолоскип, 2005. – С. 163–388.
6. Шевчук В. О. Пізнаний і непізнаний СФІНКС. Григорій Сковорода сучасними очима. – Київ : Пульсари, 2008. – 525 с.

References

1. Havrylyuk, Yu. M. (2013). Ideya boholyudyny yak heokul'turnoho subyektu u filosofiyi H. Skovorody [The idea of God-man as a geocultural subject in the philosophy of H. Skovoroda]. *Vertohradar ukrayinskoyi dukhovnosti – Vertogradar of Ukrainian spirituality*. Kharkiv. P. 10–14. [in Ukrainian].
2. Skovoroda, H. (2010). *Povna akademichna zbirka tvoriv* [A complete academic collection of works]. Kharkiv. 1400 p. [in Ukrainian].
3. Skovoroda, H. (1994). *Tvory v 2-kh t.* [Works in 2 vols.]. Kyiv. Vol. 1. 528 p. [in Ukrainian].
4. Skovoroda, H. (1994). *Tvory v 2-kh t.* [Works in 2 vols.]. Kyiv. Vol. 2. 480 p. [in Ukrainian].
5. Chyzhevskyy, D. (2005). *Narysy z istoriyi filosofiyi na Ukrayini. Filosofski tvory u 4-kh tt.* [Essays on the history of philosophy in Ukraine. Philosophical works in 4 volumes]. Kyiv. Vol. 1. P. 163–388. [in Ukrainian].
6. Shevchuk, V. O. (2008). *Piznanny i nepiznanny SFINKS. Hryhoriy Skovoroda suchasnymy ochyma* [Known and unknown SPHINX. Hryhoriy Skovoroda through modern eyes]. Kyiv. 525 p. [in Ukrainian].

Halchenko Maksym

ANTHROPOLOGY BY HRIGORY SKOVORODA AS A PROLOGUE OF THE FUTURE IMAGE OF A HUMAN BEING

Summary.

The article examines the anthropological problems of H. Skovoroda's philosophy. It is shown that in the dimension of the objectively possible Macrocosm and the subjectively appropriate Microcosm, a person appears as a God-man in the Ukrainian thinker. In the implementation of the principle of self-discovery, a person reveals himself in two aspects – the inner and the outer person. The thinker calls the inner man a true man, while the outer appearance, the body itself, is only a shell of a person. It is emphasized that the Skovoroda's teaching about man was created in the spirit of biblical anthropology, emphasizing the unique personality of man, taken in its depth comprehended by the mind. It is noted that the Ukrainian thinker, developing the problems of the presence of God in man, speaks of a double birth: one from the flesh, and the other from the Spirit. Spiritual birth opens the way to self-discovery and self-creation. Such a person, self-aware from the feeling of the Spirit in himself, becomes not only a source for his own use, but also an example for everyone. The example and image of a true person is Jesus Christ, who opens the way to the formation and upbringing of spirituality. It is shown that the presence of God in man simultaneously creates the idea of inner and outer man. Their opposition leads to an understanding of the need for internal improvement. The theme of the Mountain Republic is analyzed, which appears as the idea of a society of morally perfect people living on the basis of self-discovery and self-education. It is noted that Hrigory Skovoroda's anthropology occupies a central place in his cordocentrism (philosophy of the heart). It is a manifestation of the Ukrainian cultural and intellectual paradigm, always oriented towards European philosophy, its personalistic dimension. In its context, the national identity of the Ukrainian people is formed.

Keywords: anthropology; inner and outer man; philosophy; self-discovery; spirituality.